

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Після прийняття Кримінального кодексу України 2001 року пройшло більше восьми років і його вживання виявило певні прогалини, які вимагають законодавчого вирішення. Закон закріпив загальне поняття злочину, проте не вказав різновидів одиничного злочину (простий, складний, триваючий, продовжуваний).

Пропонуємо заповнити цю прогалину шляхом визначення видів одиничного злочину.

Так, простий злочин характеризується однією дією (бездіяльністю) і одним злочинним результатом (наслідком, передбаченим кримінальним законом). Складний (складений) — це злочин, що складається з двох або більше злочинних діянь, які через їх органічну єдність утворюють один одиничний злочин, що охоплюється однією статтею КК. У складному злочині можливі декілька об'єктів, декілька наслідків або дві форми вини. Триваючий — це одиничний злочин, який, виконуючись шляхом дії або бездіяльності, безперервно здійснюється в перебіг більш-менш довгого часу. Наприклад, незаконне носіння або зберігання вогнепальної зброї. Злочин, що продовжується, складається з ряду тотожних злочинних діянь, що охоплюються єдиним наміром, направлених до загальної мети і становлять в цілому єдиний злочин.

Кримінальній відповідальності підлягають не лише осудні, але і обмежено осудні особи (ст. 20 КК), проте ця ознака не вказана в ст. 18 КК, яка визначає поняття суб'єкта злочину. Вважаємо за доцільне доповнити ч. 1 ст. 18 КК вказівкою на цю ознаку, виклавши цю частину статті в такій редакції: «суб'єктом злочину може бути фізична осудна або обмежено осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність». Крім того, вважаємо, що у визначенні обмеженої осудності необхідно замінити «психічні розлади» на «патологію психіки», оскільки психічні розлади є медичним критерієм неосудності.

Поряд з осудністю, обмеженою осудністю доцільно передбачити в КК України таке поняття, як вікова осудність. Під віковою осудністю слід розуміти відставання в розумовому розвитку неповнолітнього суб'єкта, не пов'язане з психічним розладом. КК РФ виключає кримінальну відповідальність осіб, які в результаті відставання в розумовому розвитку не мали можливості в повному обсязі усвідомлювати свої дії або керувати ними. Вважаємо, що в КК України вікову осудність необхідно враховувати при індивідуалізації кримінальної відповідальності і призначенні покарання.

Вимагає уточнення ст. 21 КК, де закріплено положення про кримінальну відповідальність за злочини, здійснені в стані сп'яніння, внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин. Необхідно уточнити, що йдеться про фізіологічне сп'яніння, яке може бути визнане обста-

виною, обтяжуючою покарання. Якщо ж під час скоєння злочину особа знаходилася в стані патологічного сп'яніння і не могла керувати своїми діями, то в таких випадках потрібно вирішувати питання про визнання особи неосудною.

Визначаючи умисел і його види (ст. 24 КК), вважаємо за необхідне закріпити не лише поняття прямого і непрямого умислу, але й інші види умислу, які мають значення і впливають на кваліфікацію злочинів.

Так, за часом виникнення і формування виділяють заздалегідь обдуманій, раптово виниклій і афектований умисел. При заздалегідь обдуманому умислі є певний проміжок часу між виникненням умислу і його реалізацією. Раптово виниклій умисел передбачає раптова його поява, сполучена з негайною реалізацією зовні. Різновидом раптово виниклого умислу є афектований умисел, який виникає раптово і є реакцією на протиправні дії самого потерпілого.

Відповідно від спрямованості і міри конкретизації бажаних наслідків умисел буває: визначений і невизначений. Визначений умисел характеризується конкретизацією наслідків діяння, цей вид умислу має два різновиди: простий і альтернативний. При простому умислі винна особа передбачає і бажає настання одного наслідку, а при альтернативному — особа передбачає і однаково бажає настання одного з декількох можливих наслідків. При невизначеному умислі відсутня індивідуальна визначеність настання наслідків. При альтернативному і невизначеному умислі скоєне кваліфікується по результату, що фактично настав.

Потребує законодавчого закріплення поняття змішаної форми вини, де відношення суб'єкта до дії або бездіяльності — умисне, а до наслідків — необережне. Наприклад, у такому складі, як умисне тілесне ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), має місце змішана форма вини (до спричинення тілесного ушкодження — намір, а до смерті — необережна форма вини). Така форма вини можлива в складних злочинах.

У ст. 25 КК, поряд з визначенням необережної форми вини, необхідно передбачити поняття казусу (випадку) — невинного спричинення шкоди, коли особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння і не могла або не повинна їх передбачати. При невинному спричиненні шкоди кримінальна відповідальність виключається.

Вважаємо, що ч. 6, 7 ст. 27 КК необхідно виділити в самостійну статтю КК, де визначити поняття причетності до злочину і вказати на її види. Відомі чотири види причетності:

- Заздалегідь не обіцяне приховування — це активна діяльність особи по захованню злочинця, засобів і знарядь скоєння злочину, його слідів або предметів, здобутих злочинним шляхом. Приховування як вид причетності є кримінально караним при здійсненні тяжких і особливо тяжких злочинів (ст. 396 КК).

- Придбання або збут майна, свідомо здобутого злочинним шляхом. Це активна діяльність особи, що реалізується у придбанні або іншій оплатній передачі, зберіганні або збуті майна, здобутого злочинним шляхом. Якщо ці дії не були заздалегідь обіцяні, то вони є одним з різновидів причетності до злочину і відповідальність настає за ст. 198.

- Потурання полягає в тому, що особа, яка зобов'язана була і могло перешкодити скоєнню злочину, цьому не перешкоджає і злочин скоюється. Наприклад, посадова халатність (ст. 367 КК).

- Четвертим виглядом причетності є недонесення про злочин, тобто не повідомлення органів влади про підготовлюваний або вже здійснений злочин. За КК 2001 року недонесення не є кримінально караним діянням.

Поряд з визначенням форм множинності (повторність, сукупність, рецидив), необхідно також закріпити види повторності (загальна, спеціальна), сукупності (ідеальна, реальна), рецидиву (загальний, спеціальний, пенітенціарний). Фактична повторність має два різновиди: повторність тотожних і повторність однорідних злочинів. Ідеальна сукупність буде тоді, коли однією дією особи здійснюється два або більше злочини. Реальна сукупність передбачає, що винний різними, самостійними діями здійснює два і більш злочини. Під загальним рецидивом розуміється такий рецидив, в який входять різнорідні злочини, тобто не збіжні за родовим або безпосереднім об'єктом. До поняття спеціального рецидиву входять тотожні або однорідні злочини, тобто однакові за складом або такі, що мають тотожні або схожі безпосередні об'єкти і досконалі при одній і тій же формі вини. Простий рецидив матиме місце за наявності в особи двох судимостей, складний або багатократний характеризується наявністю трьох і більше судимостей. При пенітенціарному рецидиві особа раніше засуджувалася до позбавлення волі і знов скоїла в перебігу терміну судимості новий злочин, за який засуджується до позбавлення волі.

Відповідно до ст. 96 КК примусове лікування може бути застосоване судом лише до осіб, які скоїли злочин і страждають на захворювання, що являє небезпеку для здоров'я інших осіб. Наркоманія і алкоголізм також є хворобливими станами психіки, викликаними хронічною інтоксикацією. В результаті зловживання алкоголем, наркотичними або токсичними речовинами настає інтелектуальна, фізична, психічна і моральна деградація особи. Особи, що зловживають алкоголем і наркотичними засобами, здійснюють суспільно небезпечні діяння. Тому ст. 96 КК потребує доповнення: «примусове лікування може бути застосоване також до осіб, які визнані хронічними алкоголіками, наркоманами, токсикоманами», оскільки ці категорії осіб також потребують лікування.

Деякі норми розділу XV «Особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх» потребують вдосконалення. Згідно з ч. 1 ст. 100 КК суспільні роботи можуть бути призначені неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, але ст. 56 КК не вказує на обмеження віку при вживанні суспільних робіт, тому необхідно погоджувати зміст ст. 56 КК із ст. 100 КК, відносно обмеження віку, тобто доповнити ч. 3 ст. 56 КК вказівкою на те, що суспільні роботи не призначаються особам, які не досягли 16 років.

Важко погодитися з обмеженням кола осіб відносно неповнолітніх у віці від 16 до 18 років і жінок, що мають дітей у віці до 14 років, при призначенні їм такого виду покарання, як обмеження волі. Вважаємо, що жінкам, які мають дітей у віці до 14 років, доцільніше відбувати покарання в установах відкритого типу без ізоляції від суспільства, де вони повинні мати можливість спілку-

ватися зі своїми дітьми; для неповнолітніх також є такий вид покарання, як обмеження волі. Тому пропонуємо змінити редакцію ч. 3 ст. 61 КК, вилучивши з неї обмеження відносно вказаного кола осіб.

У ст. 97 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності» необхідно внести уточнення відносно осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності. Частина 2 ст. 97 КК суперечить положенням ст. ст. 18, 22 КК, в яких встановлено, що кримінальна відповідальність настає з 16 років, а в окремих випадках — з 14 років. На підставі ч. 2 ст. 97 КК звільняються від кримінальної відповідальності особи, які не досягли віку кримінальної відповідальності; до цих осіб застосовуються примусові заходи виховного характеру. Доцільно виключити із ст. 97 КК частину другу, де йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що не досягли віку кримінальної відповідальності. Вважаємо, що відносно цієї категорії осіб необхідно встановити заходи соціально-го захисту або заходу безпеки.

Пропонуємо внести зміни до ст. 98 КК, яка закріплює перелік видів покарань, вживаних до неповнолітніх: по-перше, доповнити цей перелік обмеженням свободи, яке може бути застосоване до неповнолітніх осіб у віці від 16 до 18 років; по-друге, з ч. 2 ст. 98 КК виключити такий вид додаткового покарання, як «позбавлення права обіймати певні посади», залишивши лише можливість «позбавлення права займатися певною діяльністю».

Необхідно усунути суперечності в редакціях ст. ст. 61 і 79 КК. У ст. 61 КК вказано, що обмеження свободи не застосовується до вагітних жінок і жінок, що мають дітей у віці до 14 років, а в ст. 79 КК йде мова про можливість звільнення від відбуття покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, що мають дітей у віці до 7 років, при призначенні покарання у вигляді обмеження свободи. Цю невідповідність можна усунути шляхом зміни редакції ч. 3 ст. 61 КК (див. вище).

Крім того, необхідно погоджувати санкції статей Особливої частини КК України з типовими санкціями, які закріплені в класифікації злочинів (ст. 12 КК). Вважаємо, що викладені уточнення і доповнення сприятимуть удосконаленню деяких положень Загальної частини Кримінального кодексу України.

Анотація

У статті мова йде про системні подоліки інститутів Загальної частини Кримінального кодексу України та основні шляхи їх розв'язання. Зроблено висновок про необхідність послідовного та системного доповнення та уточнення деяких норм Загальної частини КК, які регламентують питання кримінальної відповідальності, множинності злочинів, суб'єкта злочину тощо.

Ключові слова: Кримінальний кодекс, злочин.

Summary

The article is devoted to questions of Ukrainian criminal legislation complexity, that connected with the need to clear up some questions on criminal responsibility, characteristics of minors and elderly, solving questions on recidivism in criminal legislation in force.

Keywords: Criminal code, crime.